

Plzeňská vzpomínka na Petra Vopěnku

S obrovským smutkem, ale zároveň s neutichajícím zájmem pročítám v posledních dnech objevující se vzpomínky na profesora Petra Vopěnku, většinou psané jeho bývalými kolegy či dlouholetými přáteli. Tito lidé s úctou vzpomínají na Petra Vopěnku jako na jednoho z nejvýznamnějších českých matematiků, který v začátcích své kariéry získal uznání zejména díky svým příspěvkům k důkazům o nezávislosti některých axiomů „klasické“ Cantorovské teorie množin a díky zkonstruování tzv. Vopěnkova principu – v tu dobu největšího dokonale formálně popsaného „velkého kardinálního čísla“ (tj. vlastně „největšího nekonečna“).

Většina těchto vzpomínek nevynechává působení Petra Vopěnky jako proděkana MFF UK v letech 1966 až 1969, jeho akademické perzekuování po sovětské okupaci v roce 1968, jeho účasti na bytových seminářích, přednášky na pověstném Katětovském semináři, jeho obrovský kreativní a navýsost originální rozmach, kdy v sedmdesátých letech začal rozvíjet svoji Alternativní teorii množin („alternativní“ ke „klasické“ Cantorovské), na jeho Rozpravy s geometrií, úvahy o fenomenologii matematiky, i na jeho působení na pozici polistopadového ministra školství.

Já na nic takového vzpomínat nemohu, neboť jsem studoval ZČU až v poklidném a vědoucně usměvavém čase na přelomu tisíciletí, a teprve jsem se učil násobit matice, když Petr Vopěnka byl už dávno žijící legendou. Přesto se postupně stal mým velkým učitelem, mentorem, později spolupracovníkem a nakonec přítelem, byť o mnoho starším. Proto cítím povinnost začít se vzpomínkou tam, kde většina ostatních končí – na Petra Vopěnku v Plzni a v tomto, nikoli v minulém století.

Když mi v pátek 20. března 2015 brzy odpoledne zavolali, že Petr Vopěnka nečekaně zemřel, nebyl jsem chvíli schopen slova. Na stole jsem zrovna měl jeho nedávno vydaná Prolegomena k nové infinitní matematice, v diáři mi s upozorněním na dvoudenní zpoždění svítil záznam s textem „zavolat Vopěnkovi“ a připravoval jsem právě podklady pro náš společný článek o možné aplikaci alternativní teorie množin na problém emergence v umělé inteligenci, který jsem s ním měl na našem plánovaném setkání o týden později probírat. V tom okamžiku tíživého oněmění se sluchátkem na uchu se mi v mysli započal rozbíhat mračný kolos náhle se zvedmujícími obrazy, jež se mi jaly s krutou nezvratností zjevovat, co všechno právě skončilo, byť se nám to předtím jevílo jako přirozeně nekonečné.

Právě „přirozeně nekonečno“ rozvíjené ve Vo-

pěnkově Alternativní teorii množin bylo tím, co mě ještě jako studenta v roce 2002 přitáhlo na Vopěnkův seminář o filozofii matematiky, který v Plzni pořádal tehdejší Ústav mezioborových studií ZČU. Měl jsem v tu dobu čerstvě přečtené Vopěnkovy Meditace o základech vědy, nebo snad spíše – měl jsem je třikrát po sobě zhltnuté! Byla to pro mě vpravdě „iniciační“ kniha – koncept přirozeného nekonečna se mnou úplně začloulal a Vopěnka byl pro mou nadšenou studentskou duši něco jako „nový Descartes“. A nadto přednášející v Plzni! Vůbec mi nevadilo, že leckteří kování filozofové mu vytýkají, že jim poloamatérsky fušuje do řemesla, a mnozí matematikové zase mají pocit, že jim podkopává jejich celoživotní dílo či že to s tou filozofií v matematice trochu přehání. Pro mě byl Petr Vopěnka totiž myslitelem nejen originálním a motivujícím, ale hlavně nesmírně odvážným. V hluboké upřímnosti se s obrovskou silou a nadšením pouštěl do takových intelektuálních podniků, před nimiž se mnozí jiní celý svůj akademický život skrývají v bezpečí za hradbou kritické a hyperkritické interpretace interpretací cizích učených textů.

Atmosféra na seminářích byla neuvěřitelně tvůrčí a přátelská a pro mě se tyto semináře staly jednou z nejlepších věcí, které mi ZČU při studiu dala. Teprve postupně jsem začal zjišťovat, že Petr Vopěnka přišel na seminář do Plzně na pozvání Mirka Holečka (tehdejšího ředitele UMS ZČU a dnešního rektora), jenž sám měl obrovské nadšení pro Alternativní teorii množin a umožnil tím rozvoj této „lehce heretické“ matematické koncepce na půdě ZČU. Možná by bez tohoto kroku „Alternativka“ pomalu upadla v zapomnění.

Nicméně v tu dobu se Petr Vopěnka věnoval spíše historii matematiky. Ve spolupráci s doktorkou Katedry filozofie FF ZČU připravil například nový unikátní komentovaný český překlad Eukleida či Al-Chvárizmího Algebraický traktát. Stále však musel čelit dotírání malé skupinky svých bývalých či současných studentů (ne všichni byli z Plzně, ale všichni se v Plzni scházeli), že „... sice historie matematiky je krásná a poučná věc, ale co abychom, pane profesore, v té Alternativce zkusili to a to... Co si o tom myslíte?“

Dlouho Petr Vopěnka odolával – protože když se do něčeho pustil, bylo prakticky nemožné ho zastavit či nějak výrazně měnit jeho názor. A on sám možná v tu chvíli někde v koutku mysli považoval svoji „Alternativku“ sice za krásnou a milovanou, ale možná již za překonanou formu vyjádření svých myšlenek.

Největší šance tato skupinka (jíž jsem byl šťastným členem) měla na každoročním týden-

ním badatelském semináři Meditace o základech vědy, který v Sázavě při Letní filosofické škole spolupořádal právě Ústav mezioborových studií, později pak jeho morální nástupce, odbor Mezioborové aktivity NTC ZČU. „Sázavské Meditace“ – kdy už sama aluze na již zmíněnou knihu dává tušit, jakou v nich měl Petr Vopěnka roli – byla velmi ne-mainstreamová akademická akce plná studentů, významných českých akademiků a velmi hlubokých vědeckých a filozofických debat, na níž se vyjevovaly ty nejpříjemnější a nejsilnější rysy Vopěnkovy osobnosti. Stále pokračující Vopěnkův plzeňský badatelský seminář na NTC tak začínal být více a více prosycen touhou nějak s Alternativní teorií množin pokračovat.

A troufám si říci, že toto plzeňské prostředí a nadšení Petra Vopěnku nakonec zlomilo v tom nejlepším smyslu. Když jsme mu v roce 2011 navrhli, že zajistíme anglický překlad jeho knihy „Úvod do matematiky v alternativní teorii množin“ z roku 1989 (ano, doposud neexistoval v angličtině žádný ucelený popis aktuální verze této teorie, na který bychom se v dnešním publikačním světě mohli odkazovat), zdál se být velmi potěšen. Týden nato přišel s výrazem plným planoucího nadšení a ještě mezi dvěma prohlásl: „Tohle nepřekládejte... Já to napíšu celé znovu od začátku!“

A tak se také stalo. Petr Vopěnka – „znovuzrozený pro Alternativku“ – během jediného roku připravil první verzi nového souhrnu Alternativní teorie množin, přičemž ještě explicitněji a silněji než kdy předtím zaútočil na samotné základy matematiky dvacátého století: „[snažím se ukázat] ... že obor všech přirozených čísel není aktualizovatelný, následkem čehož množina všech přirozených čísel neexistuje.“ Bylo impozantní sledovat Petra Vopěnku v této době při jeho práci a jsem rád, že jsem mohl být u toho.

Zde už se však tato část příběhu bohužel nečekaně začíná chýlit ke svému závěru. Od první verze rukopisu uplynulo mnoho další odvedené práce, kniha je nyní prakticky napsaná, anglická verze vzniká za podpory NTC ZČU, zejména péčí Šárky Voráčové a Aleny Vencovské, a Petr Vopěnka v tomto nesmírně plodném a tvůrčím zápalu pracuje až do samého konce.

„Krátkce shrnuto, při hledání hlubokého základu jeví měnících se v čase se života – ať již uvnitř reálného světa nebo někde mimo něj – nezbavíme.“ (Petr Vopěnka, Meditace o základech vědy, 2001)